ASOS JOURNAL

The Journal of Academic Social Science

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 9, Sayı: 113, Şubat 2021, s. 232-248

ISSN: 2148-2489 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.29228/ASOS.49017>

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date
23.01.2021

Yayınlanma Tarihi / The Publication Date
28.02.2021

Arş. Gör. Dr. Fatih ÖZÇELİK
Fırat Üniversitesi, Tarih Bölümü
fatihozcelik@hotmail.com

KUR'A-İ ŞER'İYYE USULÜ'NÜN URFA VE ÇEVRESİNDE UYGULANMASI*

Öz

19. yüzyıl Osmanlı Devleti için reformlar çağıdır. Bu yüzyıla kadar hâkim olan klasik dönem anlayış ve kurumlarının artık modern çağın ihtiyaçlarına cevap veremediği görüldü. Dolayısıyla modern çağın ihtiyaçlarına cevap verecek ve devletin modernleşmesini sağlayacak düzen kurulmaya, kurumlar oluşturulmaya çalışıldı. Klasik düzenin en bariz kurumlarından birisi askeri teşkilattı. Dönemin gereklerine bakıldığında Osmanlı ordusu savaş usulü, teçhizat ve teşkilat bakımından geri kalmış bir görüntü sergilemekteydi. Tanzimat'ın üç başlıktan oluşan mütevacı bir reform programı vardı. Bunlar; tüm Osmanlı tebaasının can, mal ve namus güvenliği ile bunların bir teminat altına alınması, düzenli bir vergi toplama sisteminin kurulması ve düzenli askere alma, askerlik süresi ve şartlarının belirlenmesidir. Tanzimat'ın bir gereği olarak askerlik konusunda adaletli bir sistem kurmak için çalışmalar başladı ve 8 Eylül 1843 tarihli fermanla askerlik ile ilgili düzenlemeler açıklandı. Bu düzenlemelerden biri askerlik hizmetine alınacakların ad çekme usulü/Kur'a-i Şer'iyye ile belirlenmesidir. Bu çalışmada Kur'a-i Şer'iyye usulü ve bu usulün Urfa ve çevresinde uygulanması ele alınacaktır.

Anahtar kelimeler: Modernleşme, Tanzimat, Ordu, Urfa, Kur'a-yı Şer'iyye

* Bu makale, 6-8 Nisan 2018 tarihlerinde Şanlıurfa'da düzenlenmiş olan "III. Uluslararası Osmanlı Sancağından Cumhuriyet Kentine Urfa Tarihi" adlı sempozyumda sözlü olarak sunulmuş olan bildirinin yeniden gözden geçirilerek düzenlenmiş halidir.

THE APPLICATION OF DRAWING OF LOTS “KUR'A-İ ŞER'İYYE” METHOD IN AND AROUND URFA

Abstract

The 19th century is the age of reforms for Ottoman Empire. It was seen that the classical period understanding and institutions of the Ottoman Empire dominant until this century can no longer respond to the needs of the modern age. For this reason, a need to establish a system and institutions that will respond to the needs of the modern age and modernization of the Ottoman Empire. One of the most obvious institutions of the classical order is the military organization. When looked at the requirements of the period, the Ottoman army displays a backward image of war methods, military equipment and organization. The Rescript of Gülhane had a modest reform program consisting of three chapters. These; the security of life, property and honor of all Ottoman subjects and, the establishment of a regular tax collecting system and regular military service including the determination of a regular duration and appropriate military conditions. As a necessity of the Rescript of Gülhane, the Ottoman State began to establish a just system to supply the demand for soldiers, or the necessity of the military and with a decree on 8 September 1843 the regulations concerning military service were announced. One of these arrangements is that they are to be taken into military service by the name drawing procedure or by Kur'a-yı Şer'iyye. In this study, the Kur'a-i Şer'iyye method and its application in Urfa and its surroundings will be discussed.

Keywords: Modernization, Reform, Army, Şanlıurfa, The Application of Drawing of Lots

Giriş

“Adalet Dairesi” olarak kavramlaştırılan sistem Osmanlı Devleti başta olmak üzere hemen hemen bütün devletlerin tarih boyunca üzerinde önemle durduğu bir yapıdır. Adalet dairesi, Yusuf Has Hacıb'in *Kutadgu Bilig*'inde (Kaçalın, 2019, s. 114)¹, İbn-i Haldun'un *Mukaddime*'sinde, Nizamülmülk'ün *Siyasetname*'sinde ve daha birçok düşünce ve devlet adamlarının eserlerinde yer alan, ayrıntıları ile anlatılan ve devletin bekâsı için gerekli görülen hassas bir konu olarak gösterildi. Adalet dairesi kabaca şu şekilde tanımlanabilir; Güçlü ve adil bir hükümdar halkını güvenli ve refah içinde tutabilir, refah içinde olan halk üretim yoluyla gelirleri artırır, gelirleri artan bir devletin hazinesi dolu olur, dolu hazineyle halkı düşmanlara karşı koruyan ve hükümdarın gücünü pekiştiren bir ordu beslenebilir. Bu cümleden olarak denilebilir ki sistemin her bir parçası kendi içinde bir bütün ayrıca tek tek bir bütünün de parçalarıdır.

Ordu, bir devletin en önemli unsurlarından biridir. Ordunun temelini oluşturan askerlerin temini ve bu askerlerden aynı amaca hizmet edecek bütünsel bir yapı oluşturabilmesi için gerekli bilgi ve becerilerin kazandırılabilmesi ise devletin en önemli vazifesidir.

¹ Bu il tutguka köp er at sü gerek
Er at tutguka neng tavar tü gerek
Bu neng alguka bir gerek bay budun
Budun baylıkınga törtü tüz kodun
Bularda biri kalsa törtü kalur
Bu törtü yime kalsa beglik ulur.

1768'den beri yapılan savaşlarda genel olarak Osmanlı orduları yenildi ve bu yenilgiler dolayısıyla devlet büyük toprak parçaları kaybetti. Bu sırada 1789 Fransız İhtilali'nden sonra ortaya çıkan Milliyetçilik fikirleri de ülke sınırları içinde kendine yer edinmeye başladı. Bir yanda milliyetçi fikirler neticesi isyanlar olurken diğer taraftan da Müslüman eyaletlerde çeşitli nedenlerden ötürü yer yer isyanlar başladı. Merkez ordusu durumunda olan Yeniçeri Ocağı ise görevlerini yapamaz durumdaydı. Yeniçeri Ocağı ne iç isyanlarda ne de diğer devletlerle olan savaşlarda başarı sağlayamıyordu (Çadırcı, 1963, s. 63). Ordunun mevcut durumuna yönelik III. Selim döneminden başlamak üzere bazı düzenlemeler ve yenilikler yapılmaya çalışıldı. Fakat istenilen nitelikte bir ordu kurulamadı.

III. Selim (H. 1789-1808), askeri anlamda kötü gidişatın önüne geçmek ve Avrupâî anlamda modern bir ordu oluşturmak için Yeniçeri Ocağı'nın yanında "*Nizâm-ı Cedîd*" adlı yeni bir ordu oluşturdu. Fakat bu girişimi hem tahtına hem de hayatına mâl oldu (Aksın, 1999, s. 1787-88). II. Mahmut (H. 1808-1839) tahta geçtiği yıllarda Osmanlı Devleti iç ve dış güvenlik açısından büyük problemler yaşıyordu. II. Mahmut tahta geçmesinden hemen sonra Bayraktar Mustafa Paşa'nın da desteğiyle Nizâm-ı Cedîd benzeri "*Sekbân-ı Cedîd*" ocağını kurdu. Bu ocak da Yeniçerilerin zorbalıklarından payını aldı ve Yeniçerilerin bir isyanı neticesinde hem ocak ortadan kaldırıldı hem de Bayraktar Mustafa Paşa canından oldu. Bu olaydan sonra zorbalıkları iyice artan Yeniçeri Ocağı'nın Yunan İsyanı sırasında hiçbir başarı gösterememiş olması ise bardağı taşıran son damla oldu (Çadırcı, 1963, s. 64). II. Mahmut Haziran 1826'da vazifelerinden başka her işe karışan Yeniçeri Ocağı'nı kaldırdı. Böylece asırlarca ülkeyi korumak ve kollamakla görevli bir güç tarihe karıştı.

Yeniçeri Ocağı'nın ortadan kaldırılması ile devletin gücü fiilen yok olmuştu ve eskisinin yerine yenisinin konulması gerekmekteydi. Bundan dolayı da Temmuz 1826'da "*Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye*" isimli modern yapıda yeni bir ordu kuruldu. Bu yeni ordu için asker temin edilmesi gerekmekteydi ve bu konuda da Osmanlı Devleti bir düzenlemeye sahip değildi. Asker alma konusunda ayrıca Yunan İsyanı, 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı ve Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın isyanından dolayı gerekli düzenlemeler yapılamadı. Asker alma konusunda bir düzenleme olmaması neticesinde sistem şu şekilde işledi; gerekli asker sayısı eyalet valilerine bildirilir, onlarda gelen emirdeki asker sayısını temin etmeye çalışırlardı.

Eyaletlerden asker temin edilmesi için uygulanan sistem pek adil değildi. Valilerin görevlendirdiği kişiler bölgenin de ileri gelenleri ile birlikte asker alma işlemini gelişi güzel yapıyorlardı. Yeni ordu için asker alma yöntemi de belli olmadığından görevli kişiler sert ve acımasızca bu işi hallediyorlardı. Askerlik yapabilecek yaşta olsun olmasın kişilerin mevcut şartları göz önüne alınmadan bulundukları yerlerde yakalanıp, elleri zincirli bir halde asker toplama merkezlerine getiriliyor ve diğer askerlerin de gelip kendilerine katılması için bekletildikleri sürede kötü şartlar altında adeta hapis hayatı yaşıyorlardı. Daha sonra ise ömür boyunca askerlik yapacakları yere gönderilmek üzere ordu alaylarına ve gemilerine gönderilmekteydi (Aksın, 1999, s. 1788). Böyle olunca da askerlik bir vatan hizmeti olmaktan çıkarak eziyet şekline dönüştü. Ayrıca gelişi güzel toplanan kişilerden yaşlılar hiçbir işe yaramıyor, gençlerin çoğu ise silah tutmasını dahi bilmiyordu. Ülkenin muhafaza ve müdafaası için gerekli askerin tamamı ise kışla ve karargâhlarda devamlı olarak tutulmaktaydı. Bu durumun devlete mali açıdan yük olması bir yana ülke genelinde ziraî faaliyetlerin azalmasına ve nüfuz artışının düşmesine sebep oluyordu (Kütükoğlu, 1981, s. 121). Asker alma usullerinin iyi olmaması Asâkir-i Mansûre Muhammediye'den istenilen verimin de alınmamasına sebep

oldu. Bundan dolayı da hem asker ihtiyacını karşılamak hem de olumsuzlukları en asgariye indirecek yeni bir sistem kurulması yoluna gidildi.

II. Mahmut ordu için yeni bir çözüm buldu: “Redîf-i Asâkir-i Şâhâne”. 1834 yılında Meclis-i Şûrâ kararı ve padişah onayıyla rediflik hakkında esaslar uygulamaya konuldu (Çadircı, 1963, s. 66). Bu ordu aslında ihtiyat ordusu ile milis güçlerin bir karışımıydı (Erickson & Uyar, 2014, s. 316). Bu ordu hemen hemen bütün büyük şehirlerde kurulacaktı ve askerliğe alınacaklar ise 23-32 yaş arasında olacaktı (Aksın, 1999, s. 1788). Bu ordunun personel ve malî yükümlülüğü bağlı bulundukları sancak ve eyaletler tarafından karşılanacaktı. Redif askerleri tam zamanlı olarak askerlik yapmayacak, kendi normal iş ve sanatlarında çalışmaya devam edeceklerdi. Ancak askerlerin hasat mevsimi ve yerel çalışma adetlerine göre düzenlenecek haftalık, aylık ve yıllık talimlere katılma mecburiyetleri vardı. Silah ve askeri teçhizat sancak ve eyalet merkezlerindeki depolarda tutulacak, denetim altında dağıtılıp toplanacaktı. Barış zamanında maaşlarının bir kısmını, savaş zamanında ise tamamını alacaklardı. Ayrıca düzenli orduya asker olmaktan ve her türlü angaryadan muaf tutulacaklardı (Erickson & Uyar, 2014, s. 317). Redif ordusu düzenlemesi ile her önüne gelen askere alınmamış olacak, bu sayede de ülkede ziraî faaliyetler aksamadan devam edecek, ülke nüfusunun artması sağlanacak ve en önemlisi de devlet aşırı malî yük altına girmeden savaş zamanında hazır orduya sahip olacaktı.

Tanzimat ve Kur'a-i Şer'iyye Usulü

19. yüzyıl Osmanlı Devleti için reformlar çağıdır. Osmanlı Devleti'ne bu yüzyıla kadar hâkim olan klasik dönem anlayış ve kurumlarının artık modern çağın ihtiyaçlarına cevap veremediği görüldü. Bu nedenle de modern çağın ihtiyaçlarına cevap verecek ve Osmanlı Devleti'nin modernleşmesini sağlayacak düzen kurulmaya, kurumlar oluşturulmaya çalışıldı.

3 Kasım 1839'da ilan edilen Tanzimat Fermanı ile Osmanlı Devleti'nde yeni bir dönem başladı. Tanzimat'ın üç başlıktan oluşan mütevazı bir reform programı vardı. Bunlar; tüm Osmanlı tebaasının can, mal ve namus güvenliği ile bunların bir teminat altına alınması, düzenli bir vergi toplama sisteminin kurulması ve düzenli askere alma, askerlik süresi ve askerlik şartlarının belirlenmesidir.

Yeni dönemde askerlikle ilgili düzenlemelere de yer verileceği Tanzimat Fermanı'nda şu şekilde ifade edildi (BOA, MFB. 48; sadeleştirilmiş metin Karal, 2014, s. 178-180):

“...Asker maddesi dahi ber-minvâl-i muharrer mevâdd-ı mühimmeden olarak eğerçi muhafaza-i vatan için asker vermek ahâlinin farîza-i zimmeti ise de şimdiye kadar cârî olduğu vechile bir memleketin aded-i nüfus-ı mevcudesine bakılmayarak kiminden rütbe-i tahammülden ziyâde ve kiminden noksân asker istenilmek hem nizâmsızlığı ve hem zirâat ve ticâret mevâdd-ı nâfiasının ihlâlîni mûcib olduğu misillü askerliğe gelenlerin ilânihâyetü'l-ömr istihdâmları dahi fütûru ve kat'-ı tenâsülü müstelzim olmakda olmasıyla her memleketden lüzumu takdirinde taleb olunacak neferât-ı askeriyye için bazı usûl-i hasene ve dört veyâhûd beş sene müddet istihdâm zımında dahi bir tarîk-ı münâvebe vaz' ve tesis olunması îcâb-ı hâldendir...”

Fermanda yer alan ifadeler değerlendirilecek olursa; askerliğin mühim bir vazife olduğu, şimdiye kadar uygulana gelen asker alma usulünün hatalı bulunduğu, asker alınan bölgelerin nüfusları bilinmeden asker alındığı ve bu askerlerin orduya alınırken durumları göz önünde bulundurulmadığı, asker almalar neticesinde ziraî ve ticarî faaliyetlerin yavaşladığı ve ömür

boyu askerlikle yükümlü olmalarından dolayı nüfusta artışın azaldığı devlet tarafından kabul edildi. Ayrıca ömür boyu askerlik yükümlülüğünden ziyade askerlik süresinin de dört veya beş sene olması gerektiği de belirtildi.

Tanzimat Fermanı'nda dolaylı olarak adil ve uygulanabilir bir asker alma usulünün gerekliliği vurgulansa da birkaç yıl içinde bu konuda bir gelişme yaşanmadı. Eski usulde devam edilmesi, kur'a usulüne geçilmemesi ve bu konuda herhangi bir düzenleme yapılmaması toplumda ve özellikle de orduda bir huzursuzluk meydana getirdi. Sultan Abdülmecit (H. 1839-1861). Mâbeyn-i Hümayûn ve Hassa Müşiri Rıza Paşa'yı bu konunun halli için görevlendirdi. İlgili kişilerle istişare yapılarak Seraskerlikte² tertiplenen görüşler geçici bir komisyonda son şeklini alarak padişaha sunuldu. Padişah tarafından da onaylanan bu kararlar 8 Eylül 1843'te "*Tensikat-ı Celile-i Askeriyye*" adı ile yürürlüğe girdi (Aydın, 1989, s. 9-10). Bu yeni düzenlemeye dair ferman iki kısımdan meydana geldi. İlk kısımda askerliğin saltanatın büyük ve mühim bir işi olarak görüldüğü, modern manada bir ordu oluşturmak için gösterilen gayretlerin takdire şayan bulunduğu, devletin içinde bulunduğu huzur ortamının bazı düzenlemeler için fırsat sunduğu ve en önemlisi de devletin birliği ve bekâsının devamlılığı her yönüyle mükemmel ve sayı bakımından tam bir ordu ile olabileceği ifade edildi. İkinci kısımda ise yapılan yenilikler yer aldı. Muvazzaf askerlik beş, rediflik ise yedi yıl olarak tespit edilmiş, muvazzaf görevi biten askerler redif sınıfına dâhil edilecek ve yedi yılda bu hizmette bulunacaklardı (Aydın, 1989, s. 10-11). Asker alma konusunda yeni düzenlemeler yapılsa da sıkıntıların önü alınamadı. Çünkü eyaletlerin nüfus sayımı tamamlanamadı dolayısıyla da kur'a sistemi devreye sokulamadı. Muvazzaf görevli olanlardan beş yılını dolduranların terhis olması sonucu eksilen askerlerin yerine yenisini bulmak için alel-acele bir kur'a tertip edildi. Kur'a usulüyle ilgili olarak belirsizliğin devam etmesi üzerine 1846 yılında yapılan bir düzenleme ise "*Kur'a-i Şer'iyye*"nin uygulanmasına yönelik esaslar yürürlüğe girdi (Aksın, 1999, s. 1790). Kur'a nizam-nâmesine göre özetle;

- **Madde 1-** Bu düzenleme ile askerlik hizmeti muvazzaflıkta beş yıl, rediflikte yedi yıl olarak yeniden teyit edildi. Terhis olacak askerlerin yerine 20-25 yaş aralığında olup esnân-ı askeriye³ olanlar yapılacak kur'a ile askere alınacağı ve bu hizmetin bir vatan borcu olarak görülmesi,

- **Madde 3-** Kur'a daireleri oluşturularak her dairenin nüfusu görevli kişiler tarafından tespit edileceği ve bu dairelerin her kur'a döneminde ne kadar asker çıkaracağından önceden belirleneceği,

- **Madde 5-** Kazalarında çeşitli nedenlerle yerlerinde olmayanların kur'aları gıyaplarında kazalarında çekileceği,

- **Madde 7 -** Kur'a işi için büyük subaylardan bir görevli, öğrenci olanları imtihan etmek için bir iman ve/veya müderrislerden bir mümeyyiz, gerekli evraklar için bir kâtip, kur'aya katılacakları muayene etmek için bir doktor ve isimlerine kur'a isabet edenleri yerlerine teslim etmek için düşük rütbeli zabitlerin komisyonlarda görevli olacağı,

² Yeniçeri Ocağının kaldırılmasından sonra Yeniçeri Ağası'nın görevlerini yerine getirmek üzere Ser-Askerlik oluşturuldu.

³ Kur'aya katılacaklar için kullanılan tabirdir.

- **Madde 8-** Kanun dışı iş ve eylemlerden bütün kur'a meclisinin sorumlu tutulacağı,
- **Madde 9-** Kur'aya bilerek icabet etmeyenlerin kur'asız askere alınacağı ve bu kişilerin sayısı kalan sayıdan düşülerek kur'a işleminin yapılacağı,
- **Madde 10-** İsimlerine kur'a çıkanlara 20 gün hazırlık için izin verileceği ve bu süre zarfında dönmeyenler hakkında kanunî işlem yapılacağı,
- **Madde 12-** İsmine kur'a isabet ettikten sonra firar eden veya kur'aya katılmak istemediği için firar edeni saklayana çeşitli cezalar verileceği,
- **Madde 14,15-** Bazı kamu görevi ifa eden (imam, müezzin, müderris, kayyum vb.) kişilerin kur'adan muaf tutulacağı,
- **Madde 16,17-** Öğrenci olup her kur'a döneminde sınıfına göre bazı derslerden ve risalelerden yapılan sınavları başarı ile geçenlerin muaf tutulacağı,
- **Madde 18,19,20-** 70 yaşından büyük kimselerin, dul bir kadının bakacak tek oğlu varsa ve/veya müstakil olarak aile reisliği yapanlar ile yanlarında yetim bulunduranlar o sene kur'asından muaf tutulacağı ve bir sonraki sene durumuna göre kur'aya dâhil edileceği ya da edilmeyeceği,
- **Madde 23-** Bedenî ve aklî rahatsızlığı olanların doktor raporuyla askerlikten muaf tutulacakları,
- **Madde 29,30,31-** Kendi yerine bazı şartları taşımak suretiyle bir kişinin bedel olarak başka birini gönderebileceği,
- **Madde 41-** Kur'a işleminin ellerinde yetki belgesi yani padişah fermanı olan kişilerin kazaya ulaşması ile fermanı kaza zabiti, hâkim ve ileri gelenlere göstermek ve kur'a ile ilgili defterler incelendikten sonra yapılacağı,
- **Madde 42-** Kur'aya katılacakların huzurunda ferman okunarak kur'adan önce muaf olanlar ve sınavı başarı ile geçen öğrenciler ayrılarak kur'a işleminin başlatılacağı
- **Madde 48-** Meclis huzurunda çekilen kur'alar tekrarlanmayacağı gibi isimlerin yazılı olduğu torbaya müftüden başka kimsenin elini sokmayacağı,
- **Madde 62-** İsteyen kişiler bazı şartları taşımaları şartıyla gönüllü olarak askere yazılabileceği (Aydın, 1989, s. 14-23) şeklindedir.

Kur'a-i Şer'iyye'nin Urfa ve Çevresinde Tatbiki

8 Eylül 1843'te Tensikat-ı Celile-i Askeriyye kanunu ile ülke beş büyük ordu dairesine ayrıldı. Orduların ikisi İstanbul'da diğerleri de Rumeli, Anadolu ve Arabistan'da kuruldu (Aksın, 1999, s. 1790). Urfa şehri bu tarihlerde yönetim merkezi olarak Halep'e askeri olarak da Arabistan Ordu-yı Hûmâyunu dairesine dâhildi (BOA. İ. DH. 215-12649). 1846 yılındaki kur'a düzenlenmesinden hemen sonra 1847 yılında uygulama safhasına geçildi ancak kanun bütün Osmanlı ülkesinde aynı anda uygulanamadı. Arabistan ordusu dairesinde kısmen ilk kur'a

uygulanması 1849'da yapıldı ve bütün Arabistan dairesinin tamamını kapsayan kur'a ise ancak 1862'de yapılabildi (BOA. İ. DH. 504-34337)⁴.

Arabistan ordusu müşirinin 25 Mart 1850 tarihli tahriratında ilk defa Arabistan ordusu dairesinde yapılan kur'a usulüne dair bazı açıklamaları ve talepleri görülmektedir. Ayrıca Arabistan ordusu dairesinde tam olarak kur'anın yapılamadığı da teyit edilmektedir. Ordu müşiri tahriratında gelen emir doğrultusunda nüfus sayımlarının bazı yerlerde yapıldığı, bazı yerlerde yapılmakta olduğu ve bazı yerlerde ise hiç yapılmadığından (Adana Kozan Dağı vs.) bahisle defterleri tanzim edilen yerlere ait defterlerin gönderildiği ve tamamlanacak defterlerinde peyder-pey gönderileceği ifade edildi. Arabistan ordusu dairesinde esnân-ı erbab (kur'aya katılacak) 105.000 kişi olduğu tahmin edildiği ve 11 nüfusta 1 kişinin kur'a ile askere alınacağından toplam alınacak asker sayısının 9211 kişi olduğu tespit edildi. Yeni alınacak asker sayısının fazla görünebileceği fakat diğer bölgelere nazaran Arabistan ordusu dairesi geniş ve açık olduğundan firari sayısının diğer bölgelerin dört beş katı olacağı, bu ordu dairesinde mevcut askerlerin çeşitli görevlerle başka yerlerde görevlendirildiğinden asker sayısının da az kaldığı yazıldı. Kur'a ile ilgili emirlerin her kaza ve nahiye için ayrı ayrı yazılmayıp gruplandırılarak yazılması ve emirlerde kur'a işinden sorumlu kişinin adının yazılı olmasının sıkıntı doğurduğu çünkü ismi yazılı görevli yerine başka biri gitmek zorunda kalınca bu kişinin ismi yazılı yeni bir emir beklenmek zorunda kaldığından bu da işlerin aksamasına sebep verdiğinden yazılacak emirlerde “*ordu-yı hümayundan memur kılınan hamil-i emr-i âlî zabıta marifetiyle*” tabirinin daha uygun olacağı beyan edildi. Ordu dairesinde bulunan doktor ve imamların yetersiz kalacağından şimdiden birkaç görevli gönderilmesi talep edildi. Bundan başka en önemli husus olarak da gönderilen emirlerin Türkçe olması ve bölge halkının bir kısmının sadece Arapça bilmesinden dolayı bu emirlerin tercüman vasıtasıyla açıklanmasının bazı yanlış anlamalara sebebiyet verdiğinden emirlerin Adana, Maraş, Ayıntap, Kilis, Urfa ve havalileri için Türkçe; Halep, Şam, Sayda ve havalileri için Arapça yazılması talep edildi (BOA. İ. DH. 215-12649)⁵.

Seraskerlik ordu müşirinin yazısına ek olarak Arabistan kıtasının ehemmiyetinden ve buradaki askerin vazifesinin de bir o kadar önemli olmasından bahsederek hem müşirin taleplerin uygun olduğu hem de ordunun ve yeni alınacak askerlerin ihtiyaçlarının karşılanması için 8 bin kese⁶ akçenin uygun mahallerden gönderilmesi ile kur'a usulü sırasında güvenliğin sağlanması için Arnavutluk'tan talep edilen başıbozuk⁷ askerleri yerine Adana ve Urfa'dan

⁴ “...Arabistan ordu-yı hümayûn dairesinin **yetmiş yedi** senesine mahsuben kur'a-ı şer'iyyesi icrâ' kılındığını mutazammın tevarüd eden tezkire-i âliyye-i Ser-askeri ve buna dair mahallinden bâ-tanzim bu tarafa irsâl olunan defter ...hilâfet-penâhî buyrulmak için arz ve takdîm kılındığı ve işbu kur'a icrâ'sı ordu-yı hümayûn-ı mezkûr dairesinin **ilk kur'ası** hükmünde iken şunun böyle bâ-suhule reside-i merkez hitâm olması ... pâdişâhîmiz cümle-i cümlesinden bulunarak teşekküren...” (H. 22 Ramazan 1279)

⁵ “...daire-i mezkûrenin ekser mahalleri ahâlîsi lisân-ı Türkiden bi-haber olduklarından bunlara tasdîr buyrulacak evâmîr-i âliyye Türki-ü'l-ibâre olduğu halde bilâ-icâb Arabiye tercüme olunmağa muhtaç ve bu ise ...bazı kesaanın ..tercüme olunmasından dolayı su-i zân-ı zehâb olmasını müstelzim olacağı varest-i kayd-ı ihtimal olarak evâmîr-i âliyye-i mezkûreden Adana ve Maraş eyaletiyle Halep eyaletinde kain Ayıntap ve Kilis ve Urfa sancakları kazalarına Türki ve Haleb'in sâir mahalleriyle Şam ve Sayda eyaletlerine tesyîr buyrulacak evâmîr-i âliyyenin Arabî-ü'l-ibare olarak tasdîr buyrulması...” (H. 11 Cemaziyel-evvel 1266)

⁶ Kese 500 birimdir. (8000*500 = 4.000.000 Kuruş) Bu dönemde akçe resmen tedavülde değildi. Bu cümledeki akçeden maksat o günün geçerli parasıdır, yani Kuruş'tur.

⁷ Başıbozuk kuvvetler savaş sırasında ve/veya ihtiyaç anında orduya gönüllü olarak alınan kişilerden oluşturulurdu. Bunlar jandarma ve bekçi görevi yapar, ülkenin savaş içinde güvenliğini sağlardı. Bu kuvvetlere düzenli ordunun dışında kaldıkları için başıbozuk askerler/kuvvetler denirdi. (Engelhardt, 2010, s. 26)

başbozruk askeri temin edilmesinin uygun olacağını bildiren arzını padişaha takdim etti ve bu talep ve görüşler uygun görülerek padişah iradesi çıktı (BOA. İ. DH. 215-12649)⁸.

1850-51 yıllarında Arabistan ordusu dairesinde kur'anın tam anlamıyla uygulanamadığı daha evvel belirtilmişti. Bu daire içinde kur'anın tam olarak uygulandığı yıl ise H. 1278 – M. 1862'dir. Bu arada kalan zaman diliminde ise kur'a usulünün yapılamamasının nedenleri 3 Eylül 1861 tarihli Şam vilayetinden merkeze gönderilen tahriratta açıklandı. Tanzimat'ın ilanından sonra bölgede meydana gelen gelişmeler anlatılarak kur'a usulüne dair emirlerin zamanında kendilerine ulaştığı fakat özellikle de Dürzilerin tutum ve davranışlarından kaynaklı meselelerin kendilerini meşgul ettiğinden bu maddenin uygulanamadığı beyan edildi (BOA. İ. MMS. 23-1001)⁹. Alınan tedbirler neticesinde bölgenin kontrol altına alındığı ve bundan dolayı da kur'a maddesinin uygulanabileceği fakat kur'a maddesinin uygulanacağı zaman gelişecek herhangi bir olayın Avrupa kamuoyunda geniş yankı uyandırabileceği de ifade edildi (BOA. İ. MMS. 23-1001)¹⁰.

Yine aynı tahriratta bölgede kur'a maddesinin uygulanması için şartlar müsait olsa da bölge halkından kaynaklı bazı sıkıntıların yaşanacağı değerlendirildi. Çünkü bölge halkı askerliğe alışkın olmadığı gibi daha önce bölgeden askere alınan kişilerin maaşlarında yaşanan gecikme neticesinde sefalet yaşadığı, bu durumda halkın gözünde askerliğin kötü bir şeymiş gibi algılanmasına neden olduğu ifade edildi (BOA. İ. MMS. 23-1001)¹¹. Bundan dolayı kur'a maddesinin ertelenmesi ve/veya bazı bölgelerde uygulanmaması seçeneği varsa da bunun uygun olmayacağı belirtilerek, halkın kur'aaya katılımını sağlamak için mevcut askerlerin maaşlarının verilmesi ve yeni alınacak askerlerin elbiselerinin gönderilmesiyle askerliğin artık daha kabul edilebilir olmasının sağlanması istenildi (BOA. İ. MMS. 23-1001)¹².

Halep eyaletine gelen emirle kur'a usulünün burada tatbikine başlanması istenildi ve emir ilgililere tebliğ edildi. Kur'a usulü Halep'ten başlanarak Kilis, Antakya, Ayıntap, Urfa, Maraş (Alpaslan & Güleç, 2018, s. 21-31) ve Adana'da yapılacaktı (BOA. A. MKT. UM 547-2). 6 Ocak 1862 tarihinde Urfa'dan hem Hassa vekili Ferik Mustafa Bey'in yazısı hem de Urfa meclisinin mazbatasını telgrafla gönderildi. 16 mühürlü Urfa meclisi mazbatasında 1850 yılında Urfa'ya ait nüfus kayıtlarının tamamlanmasından sonra kur'a usulünün yapılması beklendiği fakat geçen süre zarfında bu işlemin gerçekleşmediği bildirilerek Urfa halkının bu konuda

⁸ "...beyândan müstagnî olduğu vecihle ordu-yı hümayûn-ı mezkûrun kuvvetlice bulunması hıttâ-i Arabistan'da emr-i muhafaza ve zabitanın tamami-i hususuyla ... bir müddet daha bu hal üzere terk ve tevkiî ordu-yı mezkûrun bütün kuvve-i askeriyesinin madûd hükmüne girmesini müeddi olarak ol halde havalî-i mezkûrenin emr-i muhafazası zımında sâir mahallerden asker sevki gibi suretler zuhûr edeceğine..." (H. 11 Cemaziyel-evvel 1266)

⁹ "...Suriye'ye müteallik olan tedibât ve ıslahat ve tanzimat hususlarının istilzâm eylediği tedâbirin ika' ettiği ahvâl her birimizi ale'd-devam meşgul etmekle beraber bi'l-ictimâ' başlıca müzakere-i maslahata dahi ' olmuş olduğundan bu husus daire-i mütalaa-i âcizimizin arz ve iş'ârına vakit ve imkân müsâid olmamıştı..." (H. 27 Safer 1278)

¹⁰ "...bütün Arabistan tekrara kabza-i teshire girmiş denilebileceği ... kur'a-i şer'iyye madde-i mühimmesinin dahi icrâ'sına teşebbüs olunabileceği ve buna maddeten bir gûna mani' ve hail olmayıp yani buna her nerede mukavemet görölse ...def-i mukadderât olunacağı der-kâr ise de bu suriye meselesi yalnız dahilce bir iş olmayıp vukuat-ı sabıkanın Avrupa'ya vermiş olduğu heyecan ve galeyân-ı efkârın asarı henüz mündefi' olmuş ve lakin alan buralar enzâr-ı hariciye altında bulunmuş olmasıyla bir küçük şeyin pek büyütüleceği ve bir tüfenk sesinin avrupa'da başka türlü aksi işitileceği cihetle burası piş-i nazara ...alınmak iktizâ etmiştir..." (H. 27 Safer 1278)

¹¹ "...askerlik hizmetine buraların ahâlisi alışmamış olmalarıyla ...başka bir aralık bu havaliden alınmış olan neferât-ı askeriyenin mizaç-ı ahâlî iktizasınca bir çoğu tehhül oldukları halde üç dört yıllık maaşlarını alamamış olmalarından dolayı gördükleri zaruret ve çekmedikleri sefalet doğrusu burada askerliği halka daha nefretli göstermeğe sebep olmuş..." (H. 27 Safer 1278)

¹² "...halk içinde burada bulunan asker-i şâhânenin bir başka hal-i refaha girdiklerini göstermek ve elbette şu tedabirin istilzâm edeceği hareket-i askeriyenin mesarifine karşılık tutulmak üzere orduca talep olunmakta olan tahsisatın biran evvel irsâliyle beraber az çok neferât-ı cedideye lazım olacak elbisenin dahi peşince gönderilmesi ihtarına dahi ictisar kılındığı..." (H. 27 Safer 1278)

mustarip olduğu ve Kaymakam Fikri Efendi vasıtasıyla bu usulün yapılması yönünde ricada bulunuldu (BOA. A. MKT. NZD. 398-48)¹³. Mustafa Bey de kur'a usulünün tatbik edilmesi için izin talep etti. Seraskerlik ise cevaben Arabistan ordusu dâhilinde kur'a usulüne başlandığını ve Urfa'nın da bu dairede bulunması hasebiyle kur'a usulünün dahi orada icra olunacağını bildirdi (BOA. A. MKT. NZD. 398-48; BOA. A. MKT. UM. 541-58).

Urfa'da kur'a usulünün tatbik edileceği belirtildiği gibi halka ilan edilmek üzere de bir ilânname hazırlanarak Seraskerliğe gönderildi. Seraskerlik bu ilannâmeyi uygun bularak ilanına karar verdi (BOA. A. MKT. NZD. 398-36). Urfa'da yapılacak kur'a için 15 Şubat 1862 tarihinde Urfa Mutasarrıfı Ragıp Paşa görevlendirildi (BOA. A. MKT. UM. 546-15). 7 Nisan 1862 tarihli yazısında Mehmet Ragıp Paşa Ramazan ayının 9. günü şehre gelen kur'a memurları ile bir toplantı yaptığını, toplantının ardından kur'aya katılacakların muayeneleri başlandığı ve bu işlemin bayramdan bir gün önceye kadar devam ettiğini (BOA. A. MKT. UM. 553-84) ve fakat bayram dolayısıyla kur'aya ara verildiği ve bayramın bitmesinden hemen sonra kur'a işlemine devam edileceği İstanbul'a iletili (BOA. A. MKT. UM. 545-90; BOA. A. MKT. NZD. 406-35; BOA. A. MKT. NZD. 408-11). Nihayetinde bayramdan hemen sonra geniş bir meydanda halk toplanarak kur'a işleminin yapıldığı, kur'adan sonra padişaha dua edildiği ve cümle tarafından âmin denildiği ayrıca kaza ve nahiyelerin kur'aları içinde kur'a memurları, bir bölük asker ve "lisan-ı aşâire" vakıf kişiler görevlendirildiği Ragıp Paşa tarafından bildirildi (BOA. A. MKT. UM. 553-84). Urfa'nın kur'ası tamamlandıktan sonra Urfa'ya bağlı Boz-âbâd (Bozova), Döğerlü ve Oymağaç ile Birecik ve Birecik'e bağlı Barak ile Nizip'in kur'aları tamamlandı.

1862 tarihli kur'alar aşağıda tablo halinde gösterilmiştir.

Urfa (BOA. A. MKT. NZD. 417-34)

Esnân-ı Askeriye Erbabı	1002
Defterlerden Sonra Müceddeden Zuhur Eden Esnân-ı Askeriye Erbabı	23
Talebe Olup Mümeyyiz Marifetiyle Bilâ-Müttelim Terk Olunan	15
Ma'lul Olup Tabib Marifetiyle Terk Olunan	114
Muayeneleri Olmayıp Yalnızlık Cihetiyle Müstesna Tutulan	438
Dâhil-i Kur'a Olan	274
Mevcut Bulunanlardan İsmine Kur'a İsabet Eden	99
İsmine Kur'a İsabet Edenlerden Diyar-ı Aherde Bulunan	0
Kâbil-i Kur'a Firar Eden	4
Kur'adan Hali Kalan	175
Vefayat	46

¹³ "...Urfa sancağının atmış altı senesi tahrir-i nüfusu ifa olunmuş yedi senesi içinde kur'a-i şer'iyyesi icrâ' buyrulmuş ise de ondan sonra kur'a-i şer'iyye keşide buyrulmamış ve memâlik-i mahruse-i hazret-i pâdişâhînin her tarafında bu usul-i mehân-şumulun icrâ'sıyla ahâlîsi hissiyat-ı nasb-ı fâhr ve imtiyaz olmakta iken iş bu nimet-i cihandan bir müddetten beridir ki Urfa sancağının mahrumiyeti kâffe-i ahâlînin müstevcib-i kemâl-i tesir ve mahzurıyeti olmakta..." (H. 5 Recep 1278)

Birkaç Seneden Beri Mefkûk ve Diyar-ı Ahere Nakl-i Hane Eden	121
Gönüllü Olarak Tahriri Olunan	59

Kur'aya davet edilip de meclise gelmeyen Urfa'dan dört kişi doğrudan asker kaydedilmiştir (BOA. A. MKT. NZD. 417-34)

Bozova (BOA. İ. DH. 492-33352) – 11 Mayıs 1862

Esnân-ı Askeriye Erbabı	858
Defterlerden Sonra Müceddeden Zuhur Eden Esnân-ı Askeriye Erbabı	29
Talebe Olup Mümeyyiz Marifetiyle Bilâ-Müttehim Terk Olunan	2
Ma'lul Olup Tabib Marifetiyle Terk Olunan	91
Muayeneleri Olmayıp Yalnızlık Cihetiyle Müstesna Tutulan	230
Dâhil-i Kur'a Olan	159
Mevcut Bulunanlardan İsmine Kur'a İsabet Eden	76
İsmine Kur'a İsabet Edenlerden Diyar-ı Aherde Bulunan	5
Kâbil-i Kur'a Firar Eden	10
Kur'adan Hali Kalan	83
Vefayat	46
Birkaç Seneden Beri Mefkûk ve Diyar-ı Ahere Nakl-i Hane Eden	349
Gönüllü Olarak Tahriri Olunan	0

Dögerlü ve Oymağaç (BOA. İ. DH. 492-33352)

Esnân-ı Askeriye Erbabı	317
Kazaların Defterleri Yoklama Olunduktan Sonra Müceddeden Zuhur Eden Esnân-ı Askeriye Erbabı	19
Talebe Olup Mümeyyiz Marifetiyle Bilâ-Müttehim Terk Olunan	1
Ma'lul Olup Tabib Marifetiyle Terk Olunan	24
Muayeneleri Olmayıp Yalnızlık Cihetiyle Sene-i âtiye Terk Olup Müstesna Tutulanlar	62
Dâhil-i Kur'a Olunmuş Olan	44
Mevcut Bulunanlardan İsmine Kur'a İsabet Eden	14
İsmine Kur'a İsabet Edenlerden Diyar-ı Aherde Bulunan	0
Kâbil-i Kur'a Firar Eden	22
Kur'adan Hali Kalan	30

Birkaç Seneden Beri Mefkûk ve Diyar-ı Ahere Nakl-i Hane Eden	28
Vefayat	5
Mevcut Olup Geri Hanesine İade Olunan	150

Birecik, Barak ve Nizip (BOA. İ. DH. 492-33352)

	Kaza-i Nefs-i Birecik	Nahiye-i Berak Tabi-i Birecik	Nahiye-i Nizip Tabi-i Birecik	Yekûn
Esnân-ı Askeriye Erbabı	297	480	317	1094
Kazaların Defterleri Yoklama Olunduktan Sonra Müceddeden Zuhur Eden Esnân-ı Askeriye Erbabı	18	16	23	57
Talebe Olup Mümeyyiz Marifetiyle Bilâ-müttehim Terk Olunan	2	0	0	2
Ma'lul Olup Tabib Marifetiyle Terk Olunan	26	24	25	75
Muayeneleri Olmayıp Yalnızlık Cihetiyle Sene-i âtiye Terk Olup Müstesna Tutulanlar	156	231	195	582
Dâhil-i Kur'a Olunmuş Olan	95	84	86	261
Mevcut Bulunanlardan İsmine Kur'a İsabet Eden	30	47	32	109
İsmine Kur'a İsabet Edenlerden Diyar-ı Aherde Bulunan	0	0	0	0
Kâbil-i Kur'a Fırar Eden	0	1	0	1
Kur'adan Hali Kalan	65	37	50	152
Birkaç Seneden Beri Mefkûk ve Diyar-ı Ahere Nakl-i Hane Eden	28	143	28	199

Vefayat	8	13	10	31
Gönüllü Olarak Askere Tahrir Olunan	0	0	0	0

Tablolar hakkında genel bir değerlendirme yapacak olur isek ilk önce kur'a usulünde takip edilen esasları görebiliriz. Talebe olanlar, başka yerde bulunanlar, kendisinden başka kimsesi olmayanlar veya nizamnamedeki yalnızlık tanımına uyanlar ile hasta ve malul olanlar kur'a dâhil edilmemiştir. Yani sağlam ve herhangi bedeni bir kusuru olmayanlar kur'a dâhil edilmiştir. Bunun yanında kur'a usulünün uygulanmış olduğu yerlerde toplam 3271 kişinin kur'a kapsamında olduğu, bunlardan çeşitli nedenlerle muaf olanlar ayrıldıktan sonra 738 kişinin kur'a çektiği ve 411 kişiye kur'a isabet ettiği görülmektedir. Kur'a nizamnamesinin 9. maddesi gereği Urfa'da kur'a davet edildiği halde icabet etmeyen 4 kişi doğrudan askere kaydolmuştur. Kur'adan sonra ise 37 kişi firar etmiştir. Bu firarların en fazla olduğu yer ise 22 kişiyle Döğürlü ve Oymaağaç nahiyeleridir. Gönüllü askerlik için sadece Urfa'dan 59 kişi başvurmuş ve kabul edilmiştir. 1862 kur'asına ait elimizdeki verilerden elde edilecek genel bir tablo aşağıdaki gibi olacaktır.

Kur'aya Katılacak Kişi Sayısı	3.271
Nüfus defterleri hazırlandıktan sonra ortaya çıkan ve kur'a dâhil edilen kişi sayısı	128
Öğrenci olup mümeyyizler tarafından kur'adan muaf tutulan kişi sayısı	20
Sakat olup doktor tarafından kur'adan ayrı tutulan kişi sayısı	304
Yalnızlıkları (bakacak yaşlısı, yetimi, ailesi olanlar) dolayısıyla bir sonraki kur'a kadar muaf tutulan kişi sayısı	1.312
Kur'a dâhil olmuş kişi sayısı	738
Mevcut bulunanlardan ismine kur'a isabet eden kişi sayısı	411
İsmine kur'a isabet edip başka bir yerde bulunan kişi sayısı	298
Kur'adan sonra firar eden kişi sayısı	37
İsmine kur'a isabet etmeyen	440
Birkaç seneden beri kayıp ve/veya başka mahalle göç etmiş olan kişi sayısı	697
Vefat etmiş olan kişi sayısı	128
Geri hanesine iade olan kişi sayısı	150
Gönüllü	59

1862 yılına ait kur'a işleminin ardından askere alınacak neferlere nizamnamenin 10. maddesi gereği 20 gün anne ve babalarını görmek, varsa işlerini tamamlamak ve son hazırlıklarını yapmak için izin verildi (BOA. A. MKT. NZD. 421-4). Bu madde Halep'te de uygulandı (BOA. A. MKT. UM. 537-51). Bu süre sonunda da ismine kur'a isabet eden askerlerin bir memur vasıtasıyla alaylarına gönderilmiş olduğuna dair yazı merkeze gönderildi (BOA. A. MKT. NZD. 411-34; 412-57; 414-2; 416-67; 419-83). Firarilerin yakalanması ve

yakalandıkları yerden alaylarına gönderilmesi için yazılar yazıldı. Ayrıca kur'a usulünden önce gelen emrin halk huzurunda okunduğu ve kur'adan sonra ise asayişsizliğin yaşanmadığı ve kur'a işleminin uzun sürmesinin nedenin de bu işlemin hakkaniyet ve adaletle yapılma çabalarından kaynaklandığı ifade edildi (BOA. İ. DH. 484-32635). Buna karşılık gelen bir yazıda da bu uygulamadan dolayı emeğe geçenlere teşekkür edildi ve kur'a usulünün kolaylıkla yapılmasının takdirle karşılandığı belirtildi (BOA. A. MKT. UM. 547-86).

Kur'a işleminin tamamlanmasının ardından Urfa'dan bu işlemin yapılmasından duyulan memnuniyete dair bir tahrir gönderildi. 11 Nisan 1882 tarihli tahrirde 125 adet mühür vardır. Tahriratta ilk önce 1850 yılında uygulanan kur'adan sonra bu tarihe kadar bir daha uygulanmadığı ve Osmanlı ülkesinin her tarafında uygulandığı halde Urfa'da uygulanmamasının halkı üzdüğü gibi evlatlarının da din ve devlete hizmet vesilesi olan askerlikten mahrum bıraktığı ifade edildi (BOA. MVL. 762-44). Daha sonra ise kur'a usulünün Urfa'da uygulanacağına dair emir geldiği ve Fikri Efendi adlı zatın kendilerine birer birer bu emrin gereklerini anlattığını ve ardından kur'a memuru Hasan Bey ve mahiyetindeki memurların 1861 yılı Ramazan ayında şehre geldikleri anlatıldı. Hasan Bey'in yanındaki ferman cümle ahaliye okundu ve halk da padişaha sadakatini bildirdi. Ardından bayramdan sonra kur'a işleminin yapıldığını ve Urfa halkının ittifak ve itimadıyla bu işlemin tamamlandığı, 4 kişinin firar etmesinin halk tarafından tasvip edilmediği ve kur'ada ismine isabet edenlerin ve ailelerinin memnun olduğu tahriratta yer aldı. Kur'ada ismi çıkan "yiğitlerin" vatanlarına hizmetten kaçınmayacakları da belirtilerek kur'a işleminden dolayı bazı kazanımlarının olacağı da ifade edildi. Bunlar; 1- Gençlerin cehaletten kurtulup ilim ve fenle tanışacakları; 2- Yetim ve fakirlerin maaş alarak fakirlikten kurtulmalarına vesile olacağı; 3- Mahallelerde boş hane kalmayıp yalnızlık bahanesinin son bulacağı ve insanların ticarete atılarak kazanç elde edecekleri şeklindedir (BOA. MVL. 762-44). Urfa halkının kur'a maddesinden dolayı memnun olması ve askerliği vatan ve din vazifesi olarak görmesi ayrıca önemlidir.

Giriş kısmında bahsettiğimiz Osmanlı Devleti'nde asker alma konusunda bir birliğin olmaması ve bunun önüne geçmek adına çıkarılan kur'a nizamnamesi sonucu halkın şikâyetçi olduğu meseleler halledilebilmiş midir? Ya da Urfa'da görüldüğü gibi genel olarak halk bu işten memnun mudur? Buna kesin olarak evet demek imkânsızdır.

Tanzimat'ın bir gereği olarak halka adil davranma prensibi ve bazı belgelerde geçen kur'a ilgili "usul-i adale" tabiri bazı bölgelerde karşılığını bulamamış olabilir. Çünkü Tanzimat'ın getirdiği reformlar sadece devlet görevlileri ilgilendirmekte ve reformlar halkı ilgilendirmedeği sürece de halkın tepkisi öğrenilememiştir. 1850 ve 1860'lı yıllardaki reformlar halkın hayatına tesir etmeye başladı. Yüksek vergilerden ve askere alınmaktan korkan Osmanlı tebaası, isimlerinin devlet kayıtlarına geçmemesi için elinden geleni yaptı. Aileler sonunda askere gönderileceklerinden korktukları için çocuklarını devlet okullarına göndermekten ve şehirliler nüfus memurlarından köylüler tapu kayıtlarından kaçabildikleri kadar kaçtılar (Rogan, 2017, s. 8). Çünkü askerlik ile ilgili daha önceki tecrübeler ve özellikle de Arabistan ordusu dâhilindeki aşiretlerin kur'a usulüne pek de sıcak bakmadıkları bilinmektedir. Daha önceki dönemlerde olduğu gibi devlet orduda imamlar görevlendirmiştir (Beşikçi, 2016, s. 1-33). Kur'a nizamnamesinin 7. maddesi gereği kur'a meclisinde görevlendirilecek bir kişi de imamdır. İmamlardan beklenen görevlerden bir tanesi de askerliğin dini bir hizmet olduğunun halka anlatılmasıdır. Ayrıca kur'a usulünün tam anlamıyla nizamnameye uygun yapılmadığı da belirtilebilir.

Arabistan ordusu dâhilinde bulunan Kilis'te Şeyhler ve Okçu İzzeddünlü aşireti 1850 kur'asında olduğu gibi 1862 kur'asında da Gâvur Dağı'na firar etti ve bunların firarının engellenmesi adına yapılacak askeri seferin bir öncekinde olduğu gibi bir sonuç vermeyeceğinden bunların kur'ası ertelendi (BOA. İ. DH. 491-3328). Urfa kur'asına ait yukarıda verdiğimiz tablolardan sadece Döğerlü bölgesindeki Döğerlü aşiretinden 22 kişinin kur'adan sonra firar etmesi ise aşiretlerin kur'aya olan yaklaşımının başka bir göstergesidir.

Kur'a nizamnamesi yürürlüğe girdikten sonra usulsüzlüklerin devam ettiğini gösteren örnekler de vardır. Urfa kaymakamı Hasan Muhtar'ın 27 Temmuz 1850 tarihli yazısında kur'a nizamnamesinin hilafında işler yapıldığı belirtilmektedir. Bunlar; bir takım kur'a erbabının gizlendiği, kur'aya katılacaklardan bazılarının hamileri tarafından muayeneli ise muayenesizdir denildiği buna halkın da zorla şahit gösterildiği, muayenesiz olanların muayeneli gösterilerek kur'aya yazdırıldığı, 20 günlük izin sonucunda bazı kimselerin gelmemesinden dolayı yerlerine 13 -14 yaşlarındaki çocukların müdür ve muhtarlar tarafından askere yollandığı şeklindedir (BOA. A. MKT. UM. 32-61)¹⁴. 2 Haziran 1862 tarihli bir yazıda da Ali Bey adlı bir zatın kur'a ahalisinden birini sakladığı, kur'a çıkanları askere göndermemeye çalıştığı ve kur'a memurlarına harcadığını iddia ettiği parayı zorla halktan tahsil etmeye çalıştığı bildirilmiştir (BOA. MVL. 763-75).

Kur'a usulünün uygulanması sırasında yaşanan bazı olaylar neticesinde idari taksimatı ilgilendiren gelişmeler de yaşandı. Örneğin Harput eyaletine bağlı Siverek'in Urfa'dan idaresi için yazışmalar yapıldı. Buna neden olan ise Anadolu ordusu dairesinde bulunan Harput ile Arabistan ordusu dairesinde bulunan Urfa'nın arasında kalan Siverek'in firariler için bir merkez olmasıdır. Çünkü Siverek'te ismine kur'a isabet edenler Urfa'ya; Urfa ve civarında ismine kur'a isabet edenler Siverek'e kaçmaktadır. Bunun nedeni ise Siverek'in iki ordu dairesi sınırında bulunması ve Harput'a uzak olmasıdır. Urfa kaymakamı, mutasarrıfı ve Arabistan ordusu müşiri bunu dile getirerek Harput'a uzak olan (Harput- Siverek 201 km.) fakat Urfa'ya yakın olan (Urfa- Siverek 106 km.) Siverek'in Urfa'dan idaresini talep etti. Gerekçesi ise askeri firarilerin yakalanması işinin zor olmasıydı (BOA. MVL. 255-16). Fakat bu talep kabul edilmedi. Yine de kur'a usulü daha sonraki dönemde de Urfa ve çevresinde uygulanmış ve 1862 yılındaki kolaylık ve memnuniyet daha sonraki dönemlerde de devam etti (BOA. A. MKT. MHM 287-63; BOA. A. MKT. MHM 350-69; BOA. DH. MKT. 1417-91).

Sonuç

Adalet dairesinin bir parçası olan askerlik ve askerlik hizmeti uzun dönem boyunca Osmanlı Devleti'nin gündeminde ilk sırayı almış denilebilir. Çünkü son dönem ıslahatları göz önüne alınırsa ordu ile ilgili olanlar fazladır. Asker alma yönteminin ise bazı sıkıntılara sebep olması ve halkı askerlikten soğutması 19. yüzyılda bazı gelişmelerin yaşanmasına sebep oldu. Öncelikle askerliğin bir vatan hizmeti dolaylı olarak da dinî bir hizmet olduğunun vurgulanması yoluna gidildi. Askere alınanların da yaşadığı sıkıntılar göz önüne alınarak daha adil bir sistem uygulanmaya çalışıldı. Kur'a usulü ile adalet bir nebze olsun sağlansa da tam anlamıyla istenilen

¹⁴ "...Taşrada ekseri mahllerde tahrir-i nüfus ve kur'a-i şer'iyye maddesinin icrâ'sında usul ve nizam mevzuasının hilafı olarak bir takım esnan-ı askeriye erbabı ketm (gizlenme) ve ihfâ olduğundan başka kur'a meclisine celb olunan neferâtın içinde müteaddid muayeneleri olanlar bazı hamileri tarafından muayenesizdir denilerek ahâlîye dahi öylece şahadet ettirilip kurtarılmak ve muayenesiz bulunanlar muayeneli denilerek askere yazdırılmak ve ismine kur'a isabet edip nizamı vecihle yirmi gün mehl ile hanelerine gidip gelmeye mezun olanların avdetlerinde birazı alikonulup yerlerine on üç on beş yaşında çocuklar sokuşturulmak misüllü müdür ve muhtarlar tarafından türlü türlü hilekarlık olduğu tahkik etmeniz..." (H. 27 RAMAZAN 1266)

sonucun elde edilemediği görülmektedir. Kur'a usulünde usulsüzlüklerin yaşanması, firarlar, kur'anın engellenmeye çalışılması bu görüşümüzü desteklemektedir. Urfa halkının ise kur'a usulünün uygulanmamasına yüklediği mana ve kur'adan sonra duyulan memnuniyeti ifade etmesi ayrıca önemlidir. Çünkü askerlik hizmeti Urfa halkı nezdinde din ve vatan hizmeti olarak karşılanmıştır. Daha sonraki dönemlerde kur'a usulünün Urfa ve çevresinde kolaylıkla uygulandığı bilinmektedir.

KAYNAKLAR

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

A. MKT. MHM 287-63	A. MKT. MHM 350-69
A. MKT. NZD. 398-36	A. MKT. NZD. 398-46
A. MKT. NZD. 406-35	A. MKT. NZD. 411-34
A. MKT. NZD. 408-11	A. MKT. NZD. 412-57
A. MKT. NZD. 414-2	A. MKT. NZD. 416-67
A. MKT. NZD. 417-34	A. MKT. NZD. 419-83
A. MKT. NZD. 421-4	A. MKT. UM 537-51
A. MKT. UM 537-51	A. MKT. UM 541-58
A. MKT. UM 545-90	A. MKT. UM 546-15
A. MKT. UM 547-2	A. MKT. UM 547-86
A. MKT. UM 553-84	DH. MKT. 1417-91
İ. DH. 215-12649	İ. DH. 484-32635
İ. DH. 491 33288	İ. DH. 492-33352
İ. DH. 504-34337	İ. MMS. 23-1001
MFB. 48	MVL. 255-16
MVL. 763-75	MVL. 762-44

Eserler

- Aksın, A. (1999). Kur'a-i Şer'iyye Usulü'nün Harput Eyaleti ve Çevresinde Uygulanması. XIII. Türk Tarih Kongresi. III, s. 1787-1795. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Alpaslan, E., & Güleç, A. (2018). 1846 Tarihli Kur'a-yı Şer'iyye Usulü'nün Maraş ve Çevresinde Tatbiki. History Studies, 10(1), 21-31.

- Aydın, F. (1989). Tanzimat Fermanı'nın İlanından Sonra Osmanlı İmparatorluğu'nda Uygulanan Askeralma Usulleri (1839-1914). Ankara: Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü (Basılmamış Yük. Lis. Tezi).
- Beşikçi, M. (2016). Askeri Modernleşme, Askeri Disiplin ve Din: Düzenli Kitle Orduları Çağında Osmanlı Ordusu'nda Tabur İmamları. Akademik İncelemeler Dergisi , 11(1), 1-33.
- Çadırcı, M. (1963). Adadolu'da Redif Askeri Teşkilatının Kuruluşu. Tarih Araştırmaları Dergisi, 8(14), 63-75.
- Engelhardt, E.-P. (2010). Türkiye'de Çağdaşlaşma Hareketleri Tanzimat. (N. Uğurlu, Çev.) İstanbul: Pegasus.
- Erickson, E. J., & Uyar, M. (2014). Osmanlı Askeri Tarihi. (M. Uyar, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Kaçalın, M. S. (2019). Kutadgu Bilig Metin. İstanbul: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Karal, E. Z. (2014). Osmanlı Tarihi (Cilt I). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Kütükoğlu, M. (1981). Sultan II. Mahmud Devri Yedek Ordusu: Redif-i Asâkir-i Mansûre. Tarih Enstitüsü Dergisi(12), 127-157.
- Rogan, E. (2017). Araplar- Bir Milletin Tarihi. İstanbul: Pegasus.

MVL. 762-44, Kur'a-i Şer'iyye Usulü'nden Dolayı Urfa Halkının Teşekkürü

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA)